Ivo Rubić

OTOK ZVERINAC

Zadarski skup otoka počinje od Premude, a svršava sa Vrgadom. Ukupno ima 20 otoka, 224 otočića, 27 grebena i 10 sika. Napučeni su ovi otoci: Premuda, Silba, Olib, Škarda, Ist, Molat, Dugi otok, Zverinac, Sestrunj, Rivanj, Vir, Ugljan, Pašman, Iž, Rava, Ošljak i Školjić pred Prekom (ili Galovac) i Vrgada. Neki su otočići periodično naseljeni (kao Grujica, Kornat, Lavdara i t. d.).[1] Otoke Zadarskog arhipelaga dijelimo u osam skupova: 1. Premuda, Silba, Olib, Grujica; 2. Ist, Molat, Škarda; 3. Rivanj, Sestrunj, Zverinac; 4. Ugljan, Pašman, Vrgada; 5. Iž, Rava; 6. Dugi otok; 7. Vir (i jugoistočni dio Paga); 8. Kornati.

Iz trećeg skupa otoka promatrat ćemo Zverinac.

Ime mu je slavenskog podrijetla, ali kako se na njemu našlo i rimskih ostataka građevina, sigurno je u to doba imao svoje ime, koje nam je nepoznato. P. Skok kaže, da ime otoka dolazi od hrvatske riječi: zvir.[2]

Položaj. Južni rt otoka nalazi se na 44° 8′ 35″, a sjeverni nazvan Rt Zmorašnji na 44° 11′ 10″ geografske širine te 14° 8′ (Rt Zmorašnji) i 14° 11′ (Rt Južni) istočno od Greenwicha. Otok se nalazi između četiri kanala, dva transverzalna i dva longitudinalna. Sjeverozapadno od otoka ide važan transverzalni put, koji vodi od Velog Rata kroz Maknare (Sedmovraće), južno od rta Bonastra na Velo Žaplo prema Virskom moru i Zadru. Zverinac ne gravitira na ovaj put niti na njemu prometno participira, ali njegovi stanovnici idu u ovaj kanal, da love ribe, jer je on zbog struje, koja ide ovim smjerom, bogat ribom. Otok Zverinac zatvara dio ovog prostora prema jugoistoku.

Drugi transverzalni put ide od Božave na Dugom otoku jugoistočno od Zverinca, Sestrunja i Rivnja na Mulinski tjesnac u Zadar, a nazvan

[1] I. Rubić, Naši otoci na Jadranu, Split 1952, str. 98.

[2] P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima. Jadr. inst. Zagreb, 1950, str. 100. On tumači i neke toponime otoka.

je Veliki Ždrelac. Ovim putem idu Zverinčani u Zadar, od koga je udaljen 26 km u zračnoj crti, a morskim putem 32 km ili 17,5 Nm.

Longitudinalni kanal, koji se nalazi između Zverinca i Tuna Velog, nazvan Tunski kanal, malo je važan za plovidbu, ali na njemu Zverinčani veoma često ribaju.

Najvažniji je za plovidbu drugi longitudinalni kanal, nazvan Zverinački kanal, a pruža se između otoka Zverinca i Dugog otoka. Širok je

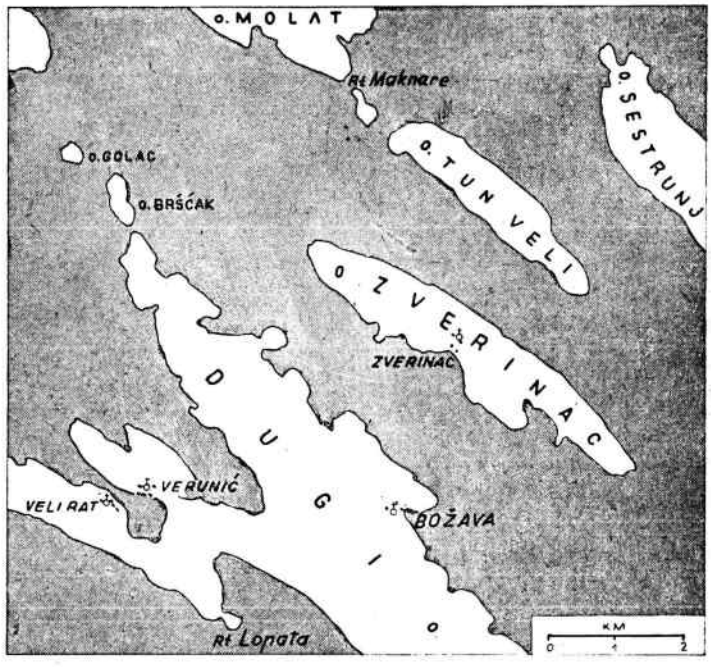

Karta br. 1. Pet nizova otoka i pet kanala

oko 1800 m, dug oko 7 km, dubok od 40 do 60 m. Po njemu Zverinčani najviše plove k svome glavnom gravitacijskom središtu, k selu Božavi, gdje im je općina, kupoprodajna zadruga, gdje su do godine 1905. pokapali svoje mrtve.

Veličina otoka. Otok ima 4,55 km² površine, 14 km opsega, u najdužem pravcu, od jugoistoka do sjeverozapada, ima 6 km, poprečna mu je širina 1,3 do 0,7 km, a na mjestu, gdje se nalazi naselje, otok je širok 700 m. Površina hipsometrijskih pojasa iznosi:

od 0– 20 m	0.80 km²	60– 80 m	0,55 km²
20– 40 m	1,30 km²	80–100 m	0,35 km²
40– 60 m	1,45 km²	Preko 100 m	0,10 km²
		Ukupno:	4,55 km²

Geomorfološki prikaz. Promatrajući geografsku kartu zadarskog arhipelaga opažamo, da se u prostoru između 44° 8′ i 44° 14′ sjev. geogr. širine nalazi pet nizova otoka i pet kanala kao malo gdje na našoj obali. Nizovi otoka su: 1. Ugljan – Rivanj – Tri sestrice, 2. Sestrunj kao produženje Iža, 3. Tun Veli i Tun Mali, 4. Zverinac kao produženje dijela Dugog otoka (Brbinjskog poluotoka) i 5. Dugi otok. Između ovih pet nizova otoka nalazi se pet kanala: 1. Zadarski i Virsko more; 2. Rivanj-

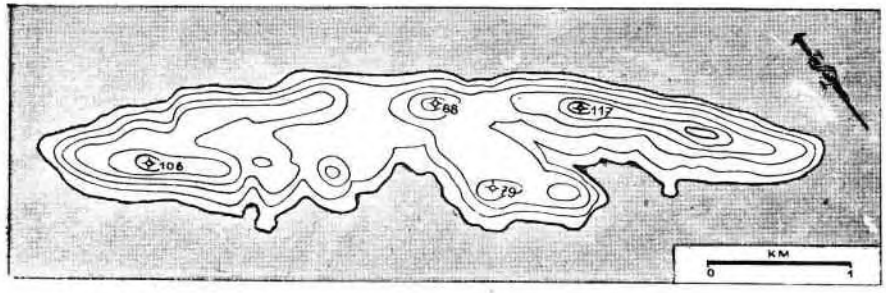

Karta br. 2. – Hipsometrijska karta otoka Zverinca

ski; 3. Sestrunjski; 4. Tunski i 5. Zverinački. Gdje su sada kanali, tu su bile do postpleistocena sinklinale, gdje su sada otoci, tu su bile antiklinale. Uzrok je ovoj razvedenosti poniranje obale ili prodor mora u nekadašnje sinklinale.

Otok Zverinac je sav sastavljen od kredinog vapnenca, od rudista iz gornje krede, jedino se na južnoj strani otoka nalazi mala zona dolomita na bazi rudisnog vapnenca.

Otok se pruža dinarski od NW prema SE. Tektonika otoka nam pokazuje, da je on sjeverna monoklinala, dio jedne velike antiklinale, koja je zahvaćala Zverinac i Dugi otok.[3]

Ta se antiklinala raspuknula u tri pravca. Pravac A je stvorio Božavsko polje, pravac B Zverinački kanal, pravac C polje na Zverincu. U tim dvjema poljima, Božavskom i Zverinačkom, nalaze se ponori, koji gutaju vodu. U Božavskom polju se ponor naziva imenom Šipnata, na Zverincu Lokva i Ponikva. Najjača je bila transverzalna linija B u kanalu, slabija u Božavi, najslabija u Zverincu.

Otok možemo podijeliti u tri morfološke jedinice: gorsku kosu, polje i obalu.

Gorska kosa se opružila na sjevernoj strani otoka te štiti polje i naselje. Njezini se vrhovi dižu od 72 do 117 m (Klis 117 m). Najniža je, gdje je naselje. Sa sjeverne strane sva je obrasla makijom, koja pokriva škrape. Strmo silazi prema Tunskom kanalu.

[3] J. Poljak, Geomorfološki prikaz Dugog otoka. Prirodoslovna istraživanja Jug. akad. Zagreb 1930. br. 16. str. 25.

Polje se pruža zapadno od sela (vidi sliku br. 1). Najniža točka polja zove se Ponikva, gdje je ponor, koji guta vodu. U svome temelju polje ima šljunak. Nad njime se nalazi zemlja crljenica (narod je zove Ruza). Ranije je bilo više tla, skoro 2 m nad šljunkom, ali u ovih zadnjih 50 godina polje je 7 puta potpuno poplavljeno. Te poplave nastupe jakim jesenjim kišama u septembru i oktobru. Traju 4 do 5 dana, dok se ponor otvori. Tada voda lagano otječe 4 do 5 dana i sobom odnosi

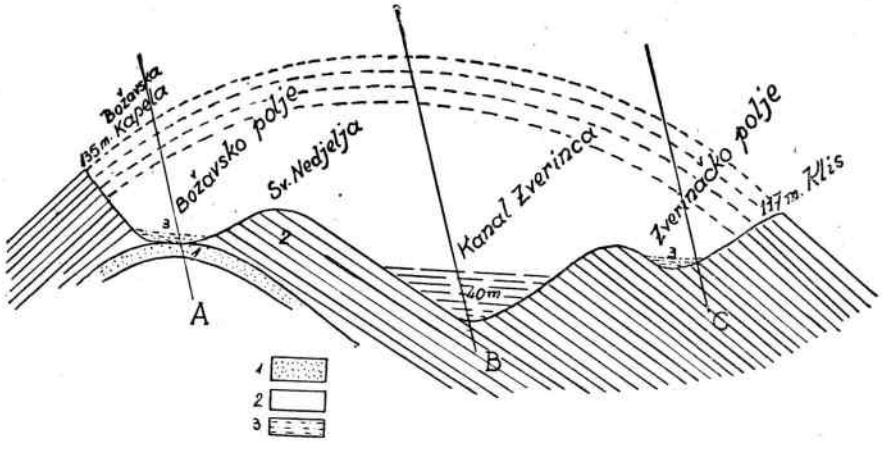

Karta br. 3. – Skica geološkog profila Dugog Otoka (kroz Božavsko polje) i Zverinca (u vezi sa skicom profila J. Poljaka) 1 = dolomit; 2 = slojevi vapnenca; 3 = crljenica

dobru crljenicu zemlju. Nekoć se pri kopanju motikom nije moglo doći do kamena, a sada kameni slojevi (skrače) izbiju van dobra tla na mnogo mjesta u polju, osobito na periferiji. Znači, da je polje bilo najprije u stadiju krševitom, onda su vjetar i voda nanijeli tlo sa pristranaka gorskih kosa, a djelomično je nastalo kemijskom erozijom u samom polju. Sada pak voda znatno odnosi tlo i prijeti da odnese sve dobro tlo. Polje prelazi ponovo u stadij krša (Wiederverkarstung).

Zadnja velika poplava bila je od 19. IX. do 30. IX. 1951. godine dakle punih 11 dana. Deveti dan se otvorio ponor, i voda je otekla u dva dana. Ova je poplava nastupila radi dva velika izliva kiše. Za prvog izliva narasla je voda oko 1 m nad razinom polja, za drugog izliva, 30 sati poslije prvog izliva, porasla je opet voda oko 60 cm. Poslije 12 dana polje se isušilo, ali uz pomoć velike vatrogasne sisaljke, koja je bila dovezena iz Zadra. Ona je isisala jednu trećinu vode. Mnogo tla nije otišlo vodom u ponor, jer je on bio zatrpan slamom i raznim materijalom. Dok je voda ponirala kroz ponor, nigdje se u susjednom kanalu oko otoka nije opažao neki trag crveno obojenog mora, po kome bi se moglo zaključiti, da ono potječe iz polja Zverinca. Kako je u to doba poplave bilo još grožđe na čokotima, šteta je smanjena, jer se isisavanjem vode moglo doći do grozdova pomoću splavi, pa je tako

spašena polovica uroda. Druga polovica uroda propala je od poplave. Na voćkama nije bilo štete. Drži se, da je ova posljednja poplava 1951. godine bila najveća i najviše štete nanijela od svih poplava u zadnjih 50 godina.

Obala je otoka znatno bolje razvedena s južne nego sa sjeverne strane. Sa sjeverne nema nikakve uvalice, a s južne postoje tri uvale: Kablin, Porat (luka Zverinca) i Podripišće. Poluotočić Škrovada, sjeverozapadno od Ripišća, štiti ovu uvalicu.

Klima. Nema meteoroloških podataka, ali nam tri faktora pokazuju karakteristiku klime otoka.

1. Prirodna je vegetacija mediteranska. Na otoku ima dosta rogača, maslina, oleandra i gorkih naranača, koje pokazuju, da je srednja januarska temperatura viša od one u Zadru (a u Zadru je 6^0 C). Ni na jednom zadarskom otoku se ne nalazi tako visoko stablo palme kao u Zverincu, u dvoru Škifića (vidi sliku br. 2). Naselje je izloženo prema jugu, zaklonjeno od bure, tako da palma može dosta rasti.

2. Supralitoralne zone otoka su dosta uske. Gdje su vjetrovi jaki, tamo su i valovi jaki, koji mlate obalu i prave visoki supralitoralni rub na njoj i obratno. Najviša je supralitoralna zona na Zmorašnjem rtu, u koji tuku valovi od maestrala; na Južnom rtu, gdje udara »japrik« (Africus – južni vjetar, od Afrike), tamo je ovaj supralitoralni pojas slab. Supralitoralna zona nam svjedoči o jakosti valova, koji o nju udaraju, i o jakosti vjetrova na otoku.

3. Kiše padne manje nego u Zadru, i to otprilike 600 do 900 mm. Od toga padne od oktobra do juna 80%, a 20% od juna do oktobra. Obično su najveći izlivi kiše od druge polovice septembra do konca novembra. Oni su pogibeljni, jer donose poplave. Svake tri godine otprilike padne malo snijega, od 2 do 4 mm, koji ostaje 1 do 2 dana.

Iz promatranja padalina i visoke temperature doznajemo, kakve su suše. Obično ne padne kiša 3 do 4 mjeseca na godinu, 100 do 120 dana. Godine 1950. nije padala skoro 5 mjeseci. Ovi su sušni periodi pogibeljni za kulture tla, zatim za stočarstvo, a katkad ponestane vode i za ljude. Zato moraju graditi brojne čatrnje za vodu. Čovjek se na otoku više bori sa sušom nego sa studeni. Pored suše velike štete pravi kulturama tla bura, koja ispuhne stanovitu množinu mora u susjednim sjevernim kanalima te nosi posolicu i baca je na biljke. Osobito škodi posolica lozi i maslini, kad su u cvijetu, u drugoj polovici svibnja mjeseca. Posolica padne poput snijega na cvijet i uzrokuje da se osuši i padne. Silne je štete posolica napravila na maslini god. 1955.

Hidrografija. Zverinac je bezvodan otok. Na njemu nema temeljnice vode, pa zato nema ni bunara. Sva voda, koja protječe u zemlju ide međuslojno, kroz dijastrome. Prema tome bismo je morali naći negdje sa sjeverne strane otoka, kamo su nagnuti slojevi. Ali tu nema nikakve bočatne vode. Znači, da ona prodire u veće dubine otoka, koje se nalaze pod razinom mora. Na južnoj strani otoka nalazi se jedna bočatna voda, nazvana Šipnata (skoro svuda na našoj obali, gdje nalazimo bo-

čatnu vodu, susrećemo toponim Šipnata). Ona je uvjetovana slojem dolomita. Stalne vode tekućice nema. Periodične vododerine ili bujice teku prema polju sa četiri strane, zatim prema uvali Kablinu, manje po stranama otoka. Zbog toga se u Kablinu opaža blato i žalo, što ga donose vode iz doca. Valovi taj materijal kotrljaju i sve ga više usitnjuju. Voda, koja utječe u polje, napravila je lokvu i posred nje ponor, ona je napravila i Ponikvu (vrtaču), gdje je ponor još veći. U polju su vode najvećim dijelom donijele tlo sa pristranaka. To dobro tlo polja privuklo je stanovnike, te su oni posadili kulture, koje su postale najveći hranitelj stanovnika. Da bi stanovnici udovoljili svojim potrebama i onima malobrojne stoke, počeli su graditi čatrnje. Najstarija i najveća čatrnja (gusterna) je iz godine 1746., što je Fanfogna dao sazidati u dvorištu svoje zgrade. Ta se godina nalazi urezana u kamenoj krunici gusterne. Druga je po starosti gusterna u staroj kući Škifića. Ona je nadzemnica. Na kamenoj njezinoj krunici stoji urezana godina 1827. Na Zverincu ima ukupno 13 gusterna. Od tih je 11 čatrnja privatnih, 1 seoska i 1 »gospodska« (u dvorištu kuće Fanfogne). Ovih 11 privatnih čatrnja jedna s drugom imaju po 400 hl vode, to jest preko 4400 hl. Seoska ima 1500 hl, a »gospodska« već duže vremena nema vode, jer nije popravljena. Najveća je skupna seoska, ostale su razmjerno jednake. Na jednog čovjeka u Zverincu prema tome na godinu dođe 36 hl vode, na 1 domaćinstvo (za ljude, životinje i vrt) 190 hl. To je mala količina. U zadnjih 50 godina na otoku je 4 puta potpuno ponestalo vode. Zadnji put je to bilo u ljetu 1953. godine. Kotarska narodna vlast pomogla je narodu, pa su vodu na otok dovozili iz Šibenika, a godine 1953. iz Rijeke (iz Zadra je nisu dovozili, jer je ni Zadar nema dovoljno). Trebalo bi mnogo većih količina vode, osobito za vrtove. Problem nestašice vode na Zverincu je akutan, kao i na većem broju naših otoka. Zato vrtovi i voćnjaci ne uspijevaju, kao što bi mogli uspijevati, kad bi imali dovoljno vlage i vode.

Vegetacija. Pod prirodnom vegetacijom nalazi se 67% od površine čitavog otoka. To je degradirana šuma, u nauci nazvana makija. Narod je zove šuma, ali i bušak. To je vazda zeleno, nisko grmlje, koje služi najvećma za gorivo i za ispašu stoke. Ona je jednaka kao i na ostalim zadarskim otocima. Nema velike česvine, tog najjačeg i najboljeg drveta na našoj obali. Posjekli su je. U nekih 260 godina (od 1630. do danas) stanovnici su 33% površine ovog otoka pretvorili u kulturno tlo.

Stanovništvo. Po preostalim arheološkim nalazima možemo zaključiti, da je stanovništvo stalno boravilo na ovom otoku u dva razdoblja: u grčko-rimskom i u najnovijem. Toponim Klisa (koji dolazi od grčke riječi kleis = ključ), kao i toponim »grčka crkva« govore nam možda o nekoj grčkoj naseobini na otoku. Na ključnim položajima naše obale obično nalazimo naziv »klis«. A upravo je vrh Zverinca odlična osmatračnica i vidjelica za transverzalni kanal, koji ide iz Maknara prema Zadru. Južno od polja, na prevlaci između Bratinja i Kapića prema uvali Podripišću nalaze se temelji od opeke četiriju kuća, kao temelji

neke crkvice s apsidom (vidi sliku br. 3). Stari ljudi kažu, da je pred 50 godina bio zid crkvice visok do 1½ m. Crkva i grobovi su – čini se – iz doba ranog kršćanstva. Toponim Ripišće dolazi od riječi ripa = obala, dakle selo uz obalu. Kažu, da se u uvali Podripišću vide za tiha mora zidovi u moru, i da su u moru nalazili žare. Uostalom nalazi vjerojatnog prethistorijskog gradišta na brdu Kruni iznad Božavskog polja, kao i preostali rimski sarkofag u susjednom Božavskom polju dokazuju, da je Božava, pa možda i Zverinac, tada bio napučen. Nakon toga grčko-rimskog razdoblja nema dokaza sve do XVI. stoljeća, da je otok bio naseljen. Postoje kamenolomi, i to 5 većih i 5 manjih, za koje tradicija kaže, da je tu Venecija vadila kamen. Ako je ona vadila kamen, onda su tu sigurno bila provizorna naselja kamenara. Prema tome pastiri i kamenari su vjerojatno nastavali u Zverincu prije Fanfogne i zemljoradnika. Iz dokumenata početka XVI. stoljeća, koji se čuvaju u zadarskom Državnom arhivu, kao i iz Reportorium actuum D. Ant. Zandonatis[4] slijedi, da je Zverinac tada bio vlasništvo obitelji Benja; da je on bio naseljen, te da je na njemu bilo stoke. On je bio u posjedovnom i društvenom odnosu prema Zadru i prema susjednim otocima Rivnju, Sestrunju i Dugom otoku (Božavi).

Zverinac je bio ogranak župe Božave. On je imao godine 1527. samo 12 stanovnika.[5] Bianchi,[6] pišući o Zadarskoj nadbiskupiji, kaže, da se otok Zverinac (Girina) spominje 1690. kao ogranak župe Božave. Tih je godina otok prešao u posjed obitelji Fanfogna, koja je boravila u Zadru.[7] Oni su izgradili i sada najveću kuću na otoku sa čatrnjom, koje smo godinu označili (vidi sliku br. 4). Oni su doveli prve kolone, da im obrađuju polja. Patronimici su dolazili ovim redom: Škifići 1792. godine iz Velog Rata (nadimci su im Perasovi, Sargeta, Generalovi,

[4] S. Gunjača, Repertorium actuum Domini Antonii de Zandonatis olim publici et iurati notari Jadrae. Starine, knjiga 42. Zagreb 1949. str. 261–347. U ovoj raspravi je registriran 941 ugovor, sklopljen u Zadru kod notara A. de Zandanotija između 1506. i 1510. god. Među tim ugovorima tri se odnose na otok Zverinac i susjedne otoke (Rivanj i Sestrunj).

1505. god. 14. juna su Marko Antun Begna, sin Nikolin i Ivan Begna, sin Šimunov, stavili na dražbu dio svog posjeda na otocima Rivnju, Sestrunju i Suirincu. Oni su dali u najam Jakovu Papricavichu de Suirinac svoj posjed na istoimenom otoku sa 270 životinja za vrijeme od 11 godina, a za svotu od 200 L »de piccoli« na godinu. 1505. god. 29. augusta je Marko Antun Begna dao u najam Jurju Paveloviću iz Sestrunja dio posjeda otoka Sestrunja i Zverinca sa 968 životinja za 900 L. »de piccoli«.

1505. god., 29. augusta, isti Marko Antun Begna daje Zorzu Paveloviću iz Sestrunja dijelove svog posjeda na otocima Rivnju, Sestrunju i Zverincu sa 1238 životinja u najam za 10 godina, a za svotu od 1000 L. »de piccoli«. Iz tih ugovora slijedi, da se kao prvi patronimik na Zverincu spominje Jakov Papriković, o komu kasnije nema spomena u maticama Božave.

[5] Relatio Z. Valaresso od 10. IX. 1527. navodi, da Surinaz ima 12 stanovnika.

Š. Ljubić, Commissiones et relationes Venetae T. I. anno 1433–1527. Zagreb 1876.

[6] C. Bianchi, Zara christiana, Zara 1879. Vol II. str. 67. i 68.

[7] U zadarskom Državnom arhivu nalazi se svezak obitelji Corponese di Zara II. sv. br. 183. Registro colonico. Tamo se spominje ime otoka Sverinacz. Posjednici su Eredi di Fanfogna. Godine nema. Njihovi su koloni: Pešušić, Kapor i Škifić.

Ivičini); Pešušići su došli na ženin posjed Škifića za zeta iz Oliba 1800. (nadimak im je Morovi i Štanin). Kapor je došao iz Premude 1800. godine (nadimak im je Antići); Mihovilovići su došli iz Rave 1880. (nadimah Štamini); Garkovići su došli iz Velog Rata za zeta kod Pešušića 1948. godine. Do godine 1835. otok je bio u posjedu Fanfogne. Koloni su davali gospodaru žito (ječam), masline (do 25 barila), smokve, do 70 l rakije (znak je, da su njegovali lozu) i po jedno jagnje na godinu. Dvornik je pregledavao imanje gospodara. U dvoru je bila i tamnica za neposlušne kolone. Godine 1835. umro je od kapi gospodar posjeda Fanfogna. Njegova žena više nije htjela stanovati na Zverincu, nego je prodala otok i stalno se naselila u Zadru. Otok je otkupio Bakmaz, ali ni on nije dugo držao posjed u svojoj ruci, nego su se sporazumjeli obitelji Škifić i Pešušić te su otkupile otok za 9000 fiorina. Bakmazu su redovito plaćali porez 30 godina, a glavnicu mu nisu mogli isplatiti. Agrarna reforma poslije Prvog svjetskog rata oslobodila ih je od svih veza. Tako su se Škifići i Pešušići oslobodili od Bakmaza, seljaci pak od Škifića i Pešušića. U ovih zadnjih 50 godina žene su na Zverincu u 90% s otoka, a 10% iz susjednih sela: Božave, Solina, Molata, Dragova, Žmana i Luke (Dugi otok).

Iz statističkih podataka crkvene župe u Božavi, kao i Ortsrepertoriuma[8, 9] i onih, koje su izdavali u staroj i novoj Jugoslaviji, možemo rekonstruirati pomicanje broja stanovnika na Zverincu.

Godina	Broj stanovnika	Broj obitelji	Vrelo
1527.	12	?	Crkveno
1854.	94	?	Crkveno
1857.	64	?	Državno
1858.	62	?	Crkveno
1873.	84	6	Crkveno
1879.	100	?	Crkveno
1880.	96	?	Državno
1905.	120	13	Crkveno
1908.	126	16	Crkveno
1910.	123	?	Državno
1913.	130	16	Crkveno
1928.	164	27	Crkveno
1931.	118	?	Državno
1950.	163	51	Crkveno
1953.	161	?	Državno

[8] Podatke o patronimicima otočana dao mi je J. Rudić, župnik u Božavi, koje je ekscerpirao iz župskih matica župe Božava. Svi se ovi podaci slažu sa vijestima, koje nam je sačuvala tradicija, još uvijek živa među stanovnicima otoka.

[9] Gemeindelexicon, Ortsrepertorium von Dalmatien je službena austrijska statistika, koja je izlazila u Beču navedenih godina.

Podatke o porodu i pomoru stanovnika na otoku ekscerpirao mi je iz matica J. Rudić. Isto tako sve podatke o ekonomskoj strukturi sakupio mi je na Zverincu J. Rudić za što mu zahvaljujem.

Iz promatranja ovih statističkih podataka slijedi, da pomicanje stanovnika možemo pratiti samo kroz zadnjih 100 godina (od 1854. do 1954. godine). Broj stanovnika je u stalnom, iako malom, porastu.

Patronimici i njihova statistička analiza za 1. I. 1950.

Patronimik	Domaćinstva	Obitelji	Prisutnih		Ukupno	Odsutnih		Ukupno prisutnih i odsutnih
			muš.	žen.		muš.	žen.	
Garković	1	1	3	1	4	—	—	4
Kapor	1	1	1	1	2	1	—	3
Mihovilović	3	6	8	7	15	4	3	22
Pešušić	9	14	14	21	35	7	1	43
Škifić	18	29	53	54	107	14	7	128
Ukupno	31	51	79	84	163	26	11	200

Odsutni se nalaze: od patronimika Kapor 1 u USA, od Mihovilovića 7 i to 2 u inozemstvu (Portland i New Orleans), a 5 u Zadru; od Pešušića 1 u Zagrebu, a 6 u Chicagu; od Škifića 21, od tih 5 u Zadru i 1 na Visu, ostali u S. Pedru, Buenos Airesu, Oklandu, Hobohenu, Monteselle (u Francuskoj). Od ukupnog broja ima ih samo 18% u inozemstvu. To je malen broj u relaciji prema iseljenicima sa drugih otoka.

Piramida starosti stanovnika za god. 1950. nam pokazuje, kako je razdijeljeno ovo stanovništvo po dobi života. Uzmemo li, da je do 15. godine života (njih 52) i od 70 godine dalje (njih 13) izdržavano stanovništvo, onda imamo aktivnog stanovništva 135 osoba, koje na svojim leđima izdrži golem posao.

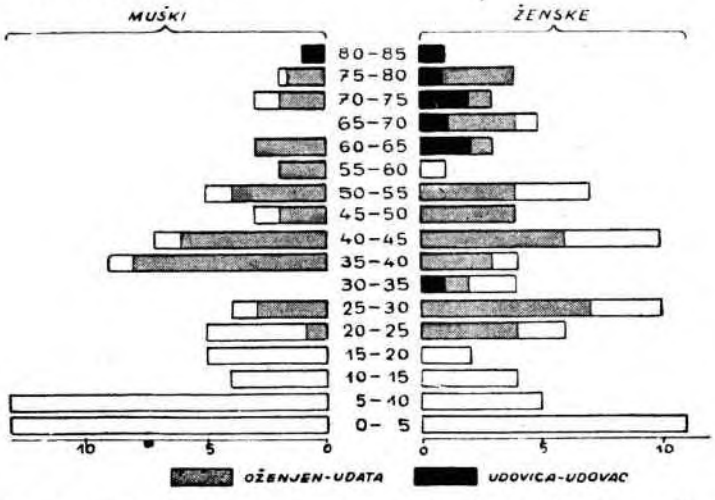

Karta br. 4 – Piramida starosti prisutnih stanovnika na Zverincu 1950. godine.

Godina	Rođenih	Umrlih	Prirast	Godina	Rođenih	Umrlih	Prirast
1900.	9	6	4	1926.	2	1	1
1901.	4	3	1	1927.	4	—	4
1902.	3	2	1	1928.	2	1	1
1903.	4	2	2	1929.	2	5	—3
1904.	3	1	2	1930.	1	3	—2
1905.	4	2	2	1931.	1	2	—1
1906.	2	—	2	1932.	2	1	1
1907.	8	1	7	1933.	3	1	2
1908.	9	5	4	1934.	—	1	—1
1909.	5	1	4	1935.	3	1	2
1910.	8	—	8	1936.	2	1	1
1911.	4	2	2	1937.	—	—	—
1912.	7	2	5	1938.	1	1	—
1913.	4	4	—	1939.	3	2	1
1914.	6	1	5	1940.	3	2	1
1915.	4	1	3	1941.	4	1	3
1916.	—	3	—3	1942.	7	5	2
1917.	1	—	1	1943.	6	—	6
1918.	—	1	—1	1944.	6	5	1
1919.	2	3	—1	1945.	4	2	2
1920.	3	5	—2	1946.	8	5	3
1921.	8	2	6	1947.	9	3	6
1922.	4	2	2	1948.	6	3	3
1923.	5	4	1	1949.	6	3	3
1924.	6	3	3	1950.	8	—	8
1925.	2	2	—				

Po zanimanju su 90% zemljoradnici i ribari, ostali su sezonski konobari, kuhari ili ložači na parobrodima lokalne plovidbe. Dva su učenici gimnazije (za Drugog svjetskog rata 2 su poginula).

Biološko pomicanje se dade utvrditi iz Matica rođenih i umrlih. Uzeo sam podatke samo zadnjih 50 godina.

Ukupno rođenih u zadnjih 50 godina bilo je 209, ukupno umrlih u 50 godina bilo je 107. Prema tome prirast stanovnika iznosi u ovih zadnjih 50 godina 102 osobe. Znači, da je Zverinac 1900. imao samo 102 osobe. Stanovništvo se na otoku za 50 godina podvostručilo, a nije mnogo iseljavalo. Iz ovog slijedi, da na Zverincu živi mali broj stanovnika (50 na 1 km^2), ali da je to stanovništvo plodno i radino.

Etnografska karakteristika i podrijetlo stanovništva. Kao što nam je tradicija, uz navode crkvenih matica, točno sačuvala podrijetlo patronimika, tako nam je tradicija sačuvala i spomen o narodnoj nošnji na otoku. Do pred 50 godina nosili su stari ljudi: »firale«, kaban, crvenkapu, hlače do koljena sa »ažulama«, od koljena gore široke, na nogama »škafune«. Ta nam nošnja govori o dinarskom podrijetlu stanovnika, koji su iz kopnenog zaleđa došli na susjedne otoke, odavle na Zverinac.

Stanovništvo, hrvatskog podrijetla, dalo je skoro cijelu toponomastiku u svome jeziku. To se vidi iz toponima obale otoka (idući od Porta, luke sela, prema sjeverozapadu, ovi se toponimi nižu na obali: Porat, Kanalić, Rt Tubolja, Podtubolj, Rt Kapića, Potkapić, Podripišće, Rt Škrovada, Podbratinj, Podvrh, Krokada – garmica –, Sv. Antuna ograda, Rt Zmorašnja, Zala draga, Zabarilo, Podbarilo, Zanjiva, Zadolac, Sure stene, Zarutnjak, Zabočac – Tratica, Za debeli krug, Za Grbu, Južna punta, Južna Škrovada, Kablin, Lupeški kraj, Potkablin, Rt Banjica, Podbanjica, Draga, Porat).

Neke odlike stanovništva. Stanovnici nisu na visokom stepenu kulture, jer ima 30% analfabeta. Ali sada se znatno smanjuje taj analfabetizam, jer je 1948. godine otvorena osnovna škola, u kojoj je škol. god. 1954–55 bilo 17 djece. Ktome muškarci putujući po parobrodima uče čitati i pisati. Za knjigu nisu zaneseni. Malo čitaju i malo kupuju novine. Primaju »Gospodarski list« i pčelarsku literaturu.

Stepen civilizacije se očituje u urednosti kuće i pokućstva, u čistoći nošnje i doma. Da su se stanovnici podigli na ovaj stepen civilizacije, imaju zahvaliti gradu Zadru i selu Božavi, koja radi iseljenika i pomoraca izgleda po uređaju kao gradić. Tome mnogo doprinose i sezonski pomorci, koji se po parobrodima nauče redu, radu i čistoći. Radinost i urednost pokazuju osobito njihova uredna polja, međe, kulture tla, a poštenje se stanovnika očituje po tome, što se malo koja kuća noću zatvara ključem, a nitko nikome u polju ne pravi štete.

Način života je gradski. Hrana je raznolika i čista, običaji primorski, zemljoradnički i ribarski. Obično se hrane: ribom (svježom i suhom), krumpirom, povrćem (lećom, grahom, bobom, pasuljem) smokvama (svježim i suhim), mlijekom i sirom. Najviše troše tjestenine, kruha

i krumpira. Meso, jaja i mast uživaju u manjoj mjeri. Piju vino, ali ne rakiju. Najbolje se hrane u jeseni, lošije pod konac zime i u rano proljeće.

Standard života je skroman, ali ni prebogat ni previše oskudan. Velikim radom u polju, ribarstvu i sezonskom pomorstvu namiruju svoje skromne životne potrebe.

Stanovništvo Zverinca sačinjava zdravu društvenu stanicu, koja izgrađuje svoje naselje, razvija rad u poljoprivredi, stočarstvu, ribarstvu i sezonskom pomorstvu,

Razvoj i karakteristika sela

Prvo selo je na otoku bilo izgrađeno kod Ripišća. O tome govore stare zidine, po kojima se vide tlocrti kuća i crkvice. Zašto je bilo izgrađeno od opeke (narod ih zove »tikule«), a ne od kamena, to se ne zna. Opeku su morali prevoziti, jer na otoku nema dobre gline za pečenje opeke. Kad i zašto je bilo srušeno to naselje, ne zna se. Postoji tradicija, da su ga razorili gusari; ali koji i u kome stoljeću, to se ne zna. Vjerojatno je kroz Srednji vijek bila pokoja kućica u polju za pastire, jer takvih suhozidnih kućica nalazimo uz torove (koje tamo narod zove »osik«). Fanfogna je izgradnjom svog dvorca od kamena dao osnov novom selu, koje ima nešto više od 200 godina života (od 1746. do danas). On je kuću postavio uz porat, jer je zgodnija lučica od Podripišća (vidi sliku br. 5). Kuća se može nazvati dvorac, jer je po stilu, veličini, razdiobi i dvorištu slična dvorcu. Ima oblik pravog kuta s okrenutim čelom prema istoku. Na prvom spratu su bile sobe za gospodara, kojima se prilazilo lijepim kamenim stubištem, u prizemlju su bile kuhinja, blagovaonica, konobe za ulje i vino i mala tamnica (pržunić) za kolone. Prema jugu je bila gospodarska zgrada, na katu koje su vjerojatno stanovali koloni radnici. Fanfogne su sagradili i malu crkvicu, udaljenu od kuće, koja leži iznad sela, a uz nju je 1902. godine ozidan prostor za groblje. Prvu veću kuću na otoku zidali su Škifići. Na pragu kuće stoji urezana godina 1792., na čatrnji kuće stoji godina 1827., a na drugom pragu 1840. i 1862. Kuća je građena u tipičnom mediteranskom stilu, zadružnog tipa. Što je krvna zadruga bivala veća, kuća se širila. Ima veliku konobu, skale i balaturu sa tri »volta« (luka) (vidi sliku br. 6). Škifići su stalno boravili najprije u Veruniću, kod Velog Rata (na Dugom otoku). Odatle ih je Fanfogna zvao na rad, onda su se neki od tog patronimika stalno preselili na Zverinac. Godine 1802., dakle u početku XIX. stoljeća, bilo je svega 6 zidanih kuća. Taj se broj nije toliko množio sve do konca Prvog svjetskog rata. Kad su seljaci dobili svoju zemlju, onda su je počeli više njegovati. Dobivenim novcem su počeli graditi krasne kuće većinom od kamena. Između dva svjetska rata sazidano je 17 kuća. Sada ima 22 stambene zgrade sa svim komforom. Skoro sve kuće leže svojom širom stranom i pročeljem prema jugu. Sastajalište je jedan oveći pro-

stor, koji leži paralelno među kućama. Selo nije raštrkano. S mora ima izgled skupnog i lijepo orijentiranog sela, u kome dominiraju zvonik crkvice, velika palma u dvoru Škifića i Fanfognin dvor. Ispod sela su izgradili malu luku za svoje lađe ribarice i pristajanje parobroda lokalne plovidbe. U Podripišću se vide u moru zidovi, te mnogi misle, da je tu nekoć bila izgrađena luka. Selo sada stagnira u gradnji. Pored ovih lijepih kuća, u kojima nastavaju stanovnici sela, postoji još veliki broj kućica za domaće životinje, koje oni nazivaju »osici«. U polju i gori ima mnogo kućica, gdje se zaklone za nevremena, kad u polju rade.

Ekonomsko-geografska struktura otoka

Postanak sela. Zverinac se pojavljuje u XVI., po Bianchiju u XVII. stoljeću, kao ogranak crkvene župe u Božavi. Takav je on i danas ostao. Isto je tako bio zabilježen u katastru sela Božave do 6. IX. 1902. godine. Samostalno katastarsko selo postaje Zverinac 6. IX. 1902. (pod službenim brojem katastarske uprave u Zadru 50056). Prva reambulacija katastarskog posjeda u Zverincu bila je izvršena 1908. godine, a posljednja 1948. godine.

Režim posjeda na otoku. Ne zna se, kada, kojom prilikom, kojim aktom i zašto je Venecija darovala čitav otok obitelji Fanfogne, ali u aktima zadarskog arhiva se u početku XIX. stoljeća spominje, da su nasljednici (eredi) Fanfogne posjedovali čitav otok. Oni su prodali čitav posjed 1835. godine obitelji Bakmaz, od koga su ga otkupile dvije prve obitelji otoka Škifići i Pešušići za 9000 fiorina. Oni su prvi počeli dijeliti zemlju otoka u vlasništvo i prodavati. Razvoj agrarne strukture pokazuju nam ove dvije table:

Godine 1908.:

Oranica	Vrtova	Vinograda	Voćnjaka	Pašnjaka	Šume	Neplodna tla
ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²
20 8 16	33 24 98	16 24 15	?	38 06 00	377 69 87	23 21 43

Godine 1948.:

Oranica	Vrtova	Vinograda	Voćnjaka	Pašnjaka	Šume	Neplodna tla
ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²	ha a m²
6 63 99	1 88 83	4 22 20	35 20 62	73 41 21	279 38 83	14 07 92

Iz uspoređivanja ovih podataka slijedi, da su oranice i vrtovi u ovih zadnjih 40 godina silno nazadovali u korist vinograda i voćnjaka. Voćnjaci su zapravo u 90% maslinjaci. Isto tako su iskrčeni veliki dijelovi šume i pašnjaka za nove kulture vinograda i maslinjaka. U ovih 40 godina bile su dvije agrarne reforme, iza Prvog i Drugog svjetskog rata, koje su išle u korist seljaka, radnika zemlje. On je dobio u posjed svu zemlju na otoku, pa se, uviđajući korist od plodova zemlje, dao na krčenje šume i pašnjaka, tako da su intenzivne kategorije tla pojačane na štetu ekstenzivnih kategorija. Sve su one podijeljene u 892 parcele (poprečno su došle na 1 domaćinstvo 4 parcele), ali od svih ovih parcela najviše ima u posjedu obitelj Pešušić, i to jednu osminu otoka. Mnogo seljaka ima samo po 3 ha zemlje. Osobito krče zemlju u pravcu prema jugoistoku (prema uvali Kablinu) i sjeverozapadu. Recentne se krčevine dobro opažaju. Seljaci kod toga postupaju tako, da zasade vinograd skupa sa maslinjakom. Dok ne porastu masline (to traje otprilike 15 godina), osobito njeguju vinograd, a kad narastu masline, zapuste vinograd i dobiju odlične maslinjake. Kulture tla su ranije njegovali najvećma na polju, a danas se one više gaje na gori, te se veli, da na polju sabiraju tek $^1/_{10}$, a sa gore $^9/_{10}$ plodova. Seljaci krče zemlju svake godine, najviše pod konac zime i u rano proljeće, kad ima vlage.

Zemlju gnoje prirodnim gnojem (1 vagon dobiju od svojih ovaca, a 1 vagon od svinjskog gnoja), koji imaju na otoku, onda 1 vagon kupuju od Podgoraca ispod Velebita, koji im lađama dovoze na Zverinac. Oko 15 do 20 q troše umjetnog gnoja.

Pojedine kategorije tla

Oranice sve više napuštaju, jer je jeftinije brašno nego vino i ulje. Ranije su više njegovali žito na oranicama pa su zato držali volove za oranje. Napuštanjem oranica napustili su i držanje volova i goveda uopće, tako da sada nema nijednog govečeta.

Vrt svatko drži za malo povrća, da namiri potrebe svog kućanstva. Parcele su vrtova vrlo malene (10×10 m), najviše su 25×25 m. Vrtova ima oko 100 parcela. U vrtovima njeguju povrće (kupus i razne zeljatice). Krumpir su počeli njegovati na otoku tek godine 1905. Izvrsno uspijeva. U polju izvrsno rode lubenice. Godine 1950. je jedan plod bio težak 20 kg, a godine 1955 je isto tako jedan plod težio 29 kg.

Vinogradi su uz maslinu glavna kultura. Oni se uglavnom nalaze u polju, a privremeni vinograd se stvara u kršu, gdje se obrađuje dok maslina ne naraste. Najmanja parcela vinograda ima oko 40 m^2, a najveća 1000 m^2. U kršu su već parcele privremenog vinograda. Njeguju razne vrste loze (kaštelanka, paška brajda, plavina), osobito kaštelanku, koja daje crno vino, a paška brajda bijelo. Svako domaćinstvo ima oko 900 panjeva i dobije oko 20 barila masta (1 barilo masta daje 33 l vina). Produciraju oko 3 vagona vina, od kojeg sami polovicu popiju.

Sl. 1. – Polje na otoku Zverincu

Sl. 2. – Palma u Škifića dvoru

Sl. 3. – Apsida stare »grčke crikve« u Ripišću, (vjerojatno iz VI. stoljeća)

Sl. 4. – Bivši dvorac feudalca Fanfogne

Sl. 5. – Pogled na luku Zverinca s mora

Sl. 6. – Balature najstarije kuće na Zverincu (Vlasništvo obitelji Škifića)

Maslina na otoku ima oko 5000 stabala raznih vrsta (orkule, grambučela, drobnice, puljižica, od svih najviše grambučela, 95%). Ukupno na godinu daju oko 1 vagon ulja (1 q daje 110 ulja), a u rodnim godinama može dati i više. Obično maslina rodi svake druge godine. Ulje se obično čuva za dvije godine. Na godinu ga potroše sami otočani oko 25 q. Veći dio ulja prodaju u nerodnim godinama. Za veliku množinu maslina izgrađen je bio mlin, koji je obnovljen 1940.; zatim rušen i opet poslije rata popravljen. Njime se služi cijelo selo; a prihode od mlina upotrebljavaju za eventualne popravke i nabavke.

Od voćaka najviše njeguju smokve i rogače. Na otoku ima 1500 stabala smokava (svaka daje otprilike 10 kg suhih plodova). Na godinu prodadu oko 5000 kg, i to preko zadruge. Od 1940. godine zanimanje za smokve opada. Na otoku se nalazi oko 1000 stabala rogača. Godine 1947. su ta stabla silno stradala od zime. Ali stabla njeguju i sade, jer se plodovi potražuju na tržištu. Ranije su se rogači davali samo stoci. Računa se da stablo može dati oko 20 kg.

Pored ovih voćaka još mogu uspijevati jabuke, kruške, dunje i šljive.

Šume. Od šumskog drveća (stabljika makije) najviše je raširen ružmarin, koji im služi za gorivo. Na drugom mjestu po raširenosti dolazi smrič, koji se isto upotrebljava za gorivo i kolce za vinograd; treća je po raširenosti planika, upotrebljava se za gorivo. Njezin plod je maginja (ili magunja), od koje se može peći rakija ili praviti marmelada, a rijetko se kada taj plod sabira. Plod dozori, kad i plod masline, pa ne stignu ljudi da uz maslinu saberu još i maginju. Crnika daje odlično drvo za gorivo, a njezin plod je žir, dobra hrana za svinje. Od smrdljike upotrebljavaju lišće za mašćenje mreža. Plod, koji nazivaju lentisk, ima u sebi dosta ulja. Miješaju ga sa grahom i bobom te ga do potrebe jedu ljudi, ali ga najviše daju svinjama. U nedostatku maslinova ulja prave ulje i od lentiska, ali vrlo rijetko. Cvijet vrisa je dobra paša za pčele, a stabljika za gorivo. Komoriku vole ovce za pašu. Bušinac uopće ne sabiraju. Tako iz šume dobiju razne plodove pored drva za gorivo. Pored specijalnih koristi, koje daje svako spomenuto drvo šume, stanovnici ga sijeku odreda za gorivo, a usijeku na godinu do 2 vagona za prodaju. Mogli bi i više drva usjeći, ali je prijenos do mora vrlo težak, jer ga ljudi moraju prenositi na leđima.

Seljaci ne luče dobro različite kategorije tla. Oni ih jednostavno dijele na polje i krš. Rudine polja najviše cijene. Tamo je dobra crljenica zemlja, pomiješana sa humusom. To tlo zovu »ruza«. Na polju njeguju oranice, vrtove i vinograde. Na kršu su privremeni vinogradi i stalni maslinjaci, zatim tlo za smokve i rogače. Ilovače ima na nekoliko mjesta na otoku, ali malo. Na kršu su šume i pašnjaci. Pojam šume kao ni pašnjaka nije jasan. Od svih kultura najviše cijene vinograde i maslinjake. Krški kraj dijele u »grapljiv« (gdje su pukotine, škrape), pločast i škalje (nazvan »pašćura«). Jedna osmina otoka je pod pašćurom. U polju nisu kategorije suhozidom omeđene, nego jedan veći kamen označuje među; u kršu je svaka kategorija tla lijepo zidom ozidana.

Stočarstvo. U XIX. stoljeću bilo je na otoku više stoke. Tada je svaka kuća imala 20 do 30 ovaca i volova za oranje (godine 1885. imali su 12 goveda). Stočarstvo silno nazaduje, otkad se više obrađuje vinograd, maslinarstvo i voćarstvo. Godine 1950. je na otoku bilo 150 ovaca, svinja 25 komada, kokoši oko 100, košnica pčela 50.

Tip seoske ekonomije je zatvoren. Svako domaćinstvo živi najvećim dijelom od poljoprivrede. Svijesni ove činjenice, oni marljivo i pažljivo obrađuju spomenute kulture i neprestano krče zemlju, da bi mogli saditi nove kulture. Viškovi plodova za prodaju su neznatni. Zverinac može dati za tržište na godinu oko $1^1/_2$ vagona vina, $^1/_2$ vagona ulja, 5000 kg suhih smokava, 1000 kg rogača i 2 vagona drva. Sve ove viškove prodaju ili preko svoje zadruge ili trgovcima u Zadar, gdje obično kupuju žito, odjeću i obuću te plaćaju porez. Ali ovi viškovi su maleni. Radi toga su upućeni da vrše nadopunska zvanja, pomoću kojih mogu nadomiriti svoje potrebe. Tri su sporedna vrela njihove privrede, i to: ribarstvo, sezonsko pomorstvo i iseljeništvo.

Ribarstvo. Stalnih i sezonskih ribara nemaju, već iz svake kuće ide po jedan član jedan do dva puta tjedno na ribe. Slože se oko jedne mreže, pa što ulove to podijele. Sve ide za kućne potrebe, ne prodaju ništa, jer je tržište vrlo daleko. a količine ulova nisu velike. Ribu love oko otoka u raznim kanalima. Imaju 12 komada većih mreža.

Sezonsko pomorstvo. U ljetno doba ide njih 15 do 20 na parobrode, većinom Jadro-linije. Ima ih 5 kuhara i 7 konobara. Što uštede, šalju ili donesu kući. Time se ishrane ukućani. Ali svaki sezonski pomorac mnogo toga nauči pa prenese ta zapažanja kući. Na taj način izdižu svoj standard civilizacije (čistoću, red, lijepo pokućstvo, osobito u kuhinji).

Iseljenika nema mnogo. Oni zadnjih godina mnogo pomažu svoje ukućane odjećom, obućom i brašnom.

Od velikog rada na otoku i s dobiti od sporednih nadopunskih zvanja Zverinčani žive uredno i dosta dobro.

Zverinčani nemaju posjeda izvan otoka, osim na dvjema malim otočićima južno od Zverinca, koji se zovu »Šilo« i »Sparošnjak«. Na objema ima malo makije. Na Sparošnjaku ima 10 stabala masline. Na njemu drže ljeti oko 10 ovaca pustopašica. Na otoku svaki seljak ima svoju zemlju, tuđu ne uzima u zakup ni u najam.

Problemi i perspektive sela

Zverinčani se izdvajaju od ostalih susjednih sela. Oni su znatno bolji radnici od susjednih seljaka u Božavi i na Sestrunju. Svake godine ide 15 do 20 na more kao sezonski pomorci, gdje mnogo nauče te s pravom nazivlju to nadopunsko zvanje školom, gdje se mnogo radi, ali zato

imaju visok standard života i civilizaciju. Ta škola utječe na Zverinčane pa oni u težnji da podignu standard života i civilizaciju svoje obitelji mnogo rade na polju i na moru. Samo što iz te škole pomorstva ne vuku nikakovu korist za agrarnu kulturu. Stoga oni u poljoprivredi slijede još uvijek princip tradicionalizma, zatvorene domaćinske ekonomije, starog neracionalnog obrađivanja kultura, kod koga ne gledaju zajedničke interese otoka, a izdizanje tih interesa koristilo bi svakom pojedincu. Da bi se podiglo blagostanje otočana, trebalo bi raditi na rješenju ovih problema:

1. Nitko u selu ne vodi brigu o čuvanju tla u polju. A nagla voda, pljuskovi, koji se osobito izliju svake godine u jeseni, odnose im dobro tlo u ponore. Te ponore bi trebalo očistiti, ograditi ih željeznom ogradom, da voda, koja padne, lako oteče u ponor, da sobom ne odnese dobro tlo.

2. Na otoku nema dovoljno vode za ljetne dane suše. Zato bi trebalo očistiti i urediti čatrnju u dvorištu zgrade Fanfogna. A svaki bi seljak morao još sebi zidati nove čatrnje, osobito kod vrtova. Te vrtne čatrnje ne treba da budu podzemne, nego popùt nadzemnih kućica, koje su jeftinije za gradnju, lijepa izgleda, a sadržavaju istu količinu vode kao i podzemne.

3. Više krčiti i na otoku napraviti što više plantaža smokava, rogača, maslina i loze, a vinograde njegovati manje, jer u vinu oni ne mogu na tržištu konkurirati jakim plantažama vinograda.

4. Kako su u svojoj hrani orijentirani više na povrće, trebalo bi kulture povrća i krumpira pojačati.

5. Za tlo se hoće gnoja. Trebalo bi pojačati stočarstvo, osobito ovčarstvo, da dobiju njezine korisne derivate (meso, kožu, vunu i gnojivo). Svako domaćinstvo bi moralo njegovati nekoliko ulišta, i to modernih. Od životinja bi se mogli uvesti kunići, koji bi dali velike koristi stanovnicima.

6. Trebalo bi uvesti kulturu lavandula, koja bi tamo dobro uspijevala.

7. Pojačati ribarstvo i pčelarstvo.

8. Agrarnu kulturu seljaka pojačati, da racionalnije obrađuju kulture, da bolje razumiju svoj posao.

ZAKLJUČAK

U zadarskom skupu otoka nalazimo nekoliko otočića, na kojima se nalazi samo po jedno selo, kao Premuda, Silba, Olib, Ist, Skarda, Sestrunj, Rivanj, Vir, Rava, Vrgada i Zverinac. Starija sela na jednom otoku imaju bogatiju tradiciju, kao Silba, Olib, Ist, Vir, Rava i Vrgada, koja se odrazila u brojnim starijim kućama, u patronimicima, u dugotrajnijem djelovanju stanovnika, u intenzivnijim kulturama, u obilnijoj

arhivskoj građi. Novija sela, kao Sestrunj, Rivanj i Zverinac nemaju toga u tolikoj mjeri. Ova tri posljednja otoka malena po arealu, sa mladim naseljima po postanku imaju tri sasvim drukčija izgleda. Najpitomiji i najnapredniji izgled ima Zverinac. Orijentaciju ima istu kao Rivanj, ali sučelice Zverincu nalazi se lijepo i ugledno selo Božava sa krasnim poljem, a prema Rivnju leži Sestrunj, više gorovit, s udaljenim naseljem od mora. Zverinac je jača kulturna sredina nego Sestrunj i Rivanj, žahvaljujući velikoj radinosti Zverinčana. Zverinčani se ne oslanjaju toliko na iseljeništvo i pomorstvo, koliko na poljoprivredu. Zverinčani su od susjeda najbolji zemljoradnici. Sestrunjci mnogo sele s otoka, a Zverinčani sele samo sezonski na more, donoseći zarađeni novac i elemente civilizacije u svoje malo selo s lijepim položajem, koje napreduje. Zverinčani su Dinarci, koje je pomorstvo podiglo na viši stepen civilizacije kao i stanovnike Ražanca i Vinjerca, Silbe i Ista.

RÉSUMÉ

L'ÎLE DE ZVERINAC

L'archipel de Zadar s'étend de Premuda à Vrgada, embrassant au total 20 îles, 224 îlots, 27 rochers et 10 écueils. On y distingue huit groupes. Zverinac fait partie du troisième groupe.

Son nom lui vient apparemment du mot slave *zviri* (bêtes sauvages). Mais étant donné qu'on y a trouvé aussi de restes d'architecture de l'époque précroate, il est certain qu'à cette époque déjà l'île avait son nom, quoique celui-ci ne nous soit pas connu.

L'île est située entre 44° 8′ 35″ et 44° 11′ 10″ de latitude géographique et 14° 8′ et 14° 11′ de longitude de Greenwich. Elle est entourée de deux canaux transversaux dont celui de nord-ouest s'appelle Maknara et celui de sud Veli Ždrelac, qui se prolonge dans le *Srednji kanal* (Canal di Mezzo), – et de deux canaux longitudinaux: Tunski kanal au nord et Zverinački kanal au sud. Le plus important pour la localité Zverinac est le canal dit »Zverinački«, qui sépare l'île de Zverinac de Dugi otok. Avec sa superficie de 4,55 km², l'île a une circonférence de 14 km, alors que sa largeur est de 0,7 à 1,3 km.

La situation de l'île suit la direction des Alpes dinariques, de N. O. à S. E. Elle constitue le monoclinal nord, partie d'un grand anticlinal qui autrefois embrassait Zverinac et Dugi otok, ainsi qu'on le voit sur la coupe verticale, dessinée d'après le profil tracé par J. Poljak. Au point de vue géomorphologique, l'île peut être divisée en trois parties: la crête rocheuse, le champ et la côte. La crête de montagne s'étend dans la direction dinarique. Son sommet *(Klis)* a une altitude de 117 m. Le champ s'étend au nord-ouest du village. L'endroit le plus bas du champ *(polje)* s'appelle *Ponikva*. Le *polje* reste souvent inondé. La dernière inondation importante a eu lieu du 17 au 30 septembre 1951. Pour son desséchement on a eu recours aux pompiers de Zadar qui ont fait écouler l'eau au moyen de leurs pompes. La côte sud est plus développée que la côte nord. Elle présente une échancrure assez impor-

tante où se trouve le port du village *(Porat)*. Toute l'île est en calcaire crayeux, à l'exception de la côte sud où il y a une petite zone de dolomie à base de calcaire à rudiste.

A défaut de données météorologiques, nous pouvons caractériser le climat de Zverinac par trois facteurs: 1^0 végétation méditerranéenne luxuriante (notamment le palmier qui atteint des hauteurs inconnues dans les autres îles de l'archipel de Zadar, et l'oranger); 2^0 zone supralittorale basse, démontrant que les vagues s'y brisent sans beaucoup de vigueur, les vents étant relativement faibles; 3^0 fréquence de précipitations atmosphériques. Parmi les éléments défavorables du climat de l'île soulignons les fréquentes périodes de sécheresse et de *posolica* (appelée aussi »slana kiša«), c'est à dire pluie salée. Le sel des gouttes d'eau de mer, portées par le vent, ressemblant à de la neige, est particulièrement nuisible aux plantes en fleur, surtout aux oliviers et à la vigne.

L'île de Zverinac est dépourvue d'eau. Les paysans sont par conséquent réduits à faire usage de l'eau des citernes dont le nombre total est de 13 (11 chez des particuliers, une appartenant à la commune et une »seigneuriale«, dans la cour de l'ancienne maison Fanfogna). Il arrive souvent que l'île reste sans eau qu'il faut alors transporter de Zadar, Šibenik ou même de Rijeka (c'était le cas en 1953).

La couverture végétale (le maquis) s'étend sur 67% de la superficie de l'île. Par ses éléments physiographiques, cette île diffère des autres îles de l'ensemble de Zadar, notamment par les *poljés* inondés, par son climat relativement doux et par sa végétation luxuriante.

Les toponymes *Kleis* = ključ (clef) et *grčka crkva* (église grecque) autorisent la supposition que l'île avait été habitée à l'époque grecque alors que les toponymes *Riješće* et *Podriješće* nous permettent de croire qu'elle était probablement peuplée à l'époque romaine. Les premières données statistiques sur la population de l'île ainsi que sur l'état de possessions ne datent que du 16e siècle. D'après ce document, l'île n'était habitée à cette époque que par 12 habitants. Le premier nom de famille qui y figure est celui d'un certain J. Paprikovič. Au 17e et au 18e siècles cette île appartenait à la famille Fanfogna de Zadar et, au 19e siècle, à la famille Bakmaz. Les Fanfogna ont amené dans l'île comme colons la famille Škific de Veli Rat. Les Pešušić se sont établis à Zverinac à la suite d'un mariage; les Kapor sont arrivés de Premuda, les Mihovilović de Rava, les Garković de Veli Rat. A la suite des réformes agraires les paysans ont été libérés de leurs redevances. D'après les registres de la paroisse de Božava à laquelle appartenait Zverinac, ainsi que d'après l'*Ortsrepertorium* autrichien, nous sommes à même de suivre l'évolution de la population depuis 1854. Tandis qu'à cette époque l'île comptait 94 habitants, cent ans après elle en avait 161. D'après les éléments ethniques on peut conclure à l'origine dinarique des habitants de Zverinac. La civilisation est en progrès constant, bien que le niveau de vie y soit modeste, d'ailleurs plutôt citadin que villageois. La construction des maisons et l'économie représentent les prin-

cipales branches de l'activité des habitants. Le village de l'île occupait d'abord l'emplacement appelé *Ripišće* où l'on voit toujours les fondations d'anciennes maisons tombées en ruines. En 1746, les Fanfogna ont construit une maison seigneuriale avec une belle cour, dans laquelle se trouve une citerne. Par ses dimensions, ses formes et l'ornementation de l'entrée et de l'escalier, cette maison diffère sensiblement des maisons villageoises. C'est autour de la maison Fanfogna que le nouveau village a été construit au cours des deux derniers siècles. Les plus anciennes maisons de la famille Škifić appartiennent au type de communauté familiale. Entre les deux chemins il y avait 17 maisons, maintenant il y en a 22. A côté de grandes maisons il y a de nombreux *osići* (bercail, abris pour animaux domestiques). Le village proprement dit existe depuis 1902. A l'époque de la république de Venise, l'île a été donnée en fief d'abord à la famille Begna et ensuite à la famille Fanfogna, qui ont amené de colons et fondé le village actuel. Après la suppression des fiefs la terre devint propriété des paysans. D'après les données cadastrales on voit que la superficie des terres arables et des jardins a diminué, que beaucoup de forêts et pacages ont été déboisés, alors que les terrains plantés de vignes et d'oliviers ont augmenté.

Les plus petites possessions sont de 3 hectares. La vigne, principale culture de l'île, produit jusqu'à trois wagons de vin par an. Les oliviers (jusqu'à 5000 arbres) donnent, si l'année est bonne, 1 wagon d'huile. Les figuiers et les caroubiers sont moins nombreux (environ 1500 et 1000 arbres). Le bois des forêts sert à divers besoins, notamment au chauffage.

Les rares jardins suffisent à peine aux besoins domestiques des paysans. Toutefois, les tomates et les melons prospèrent fort bien. L'élevage est en régression. Les paysans ne possèdent plus de boeufs. Ils ont environ 150 moutons et 25 porcs qu'ils ont de la peine à nourrir, malgré leur assiduité au travail. C'est pourquoi ils sont obligés de s'occuper de la pêche et de s'engager temporairement comme marins. Les excédents agricoles annuels de l'île atteignent environ un wagon et demi de vin, un demi wagon d'huile, 5000 kg de figues sèches, 1000 kg de caroubes et deux wagons de bois. Il y a peu d'émigrés parmi les habitants de cette île.

Somme toute, l'île de Zverinac est petite, mais son village et ses habitants progressent.